SOG‘LIQNI SAQLASH MATNLARI TARJIMASIDA NEYTRALLIK VA ANIQLIKNING AMALIY TAHLILI

Yanvarova Gulnoza Nozimjon qizi
Andijon davlat chet tillari universiteti
+998770399272
yanvarovag@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23068617

Annotatsiya. Ushbu tezisda sog‘liqni saqlash sohasiga oid matnlarni tarjima qilishda neytrallik va aniqlik tamoyillarining amaldagi ko‘rinishlari tahlil qilinadi. Terminlarni tanlash, modallikni saqlash, stigma yuklamasiga ega birliklarni almashtirish hamda raqamli ma’lumotlarni uzatish bilan bog‘liq xatolar misollar asosida ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tibbiy tarjima, neytrallik, aniqlik, terminologiya, modallik, stigma, ekvivalentlik.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda xalqaro tibbiy hujjatlar, klinik protokollar, dori vositalari yo‘riqnomalari va bemorlar uchun axborot varaqalarining tarjimasiga ehtiyoj sezilarli darajada oshdi. Bu jarayonda tarjimonning vazifasi faqat matn mazmunini boshqa tilga o‘girish bilan cheklanmaydi. U axborotni buzmasdan, unga o‘z munosabatini qo‘shmasdan va o‘quvchida noto‘g‘ri taassurot uyg‘otmasdan yetkazishi kerak. Aynan shu sababli tibbiy tarjimada ikki tamoyil – neytrallik va aniqlik – alohida ahamiyat kasb etadi.

Aniqlik deganda asl matndagi faktik ma’lumot, termin, miqdor va shartlarning tarjimada to‘liq hamda o‘zgarishsiz aks etishi tushuniladi. Neytrallik esa tarjimonning baho bermasligi, hissiy bo‘yoqni kuchaytirmasligi yoki susaytirmasligi, muayyan guruhlarni kamsituvchi ifodalardan qochishini nazarda tutadi. P. Nyumark informativ matnlarda muallifning emas, balki voqelikning o‘zi birinchi o‘ringa chiqishini ta’kidlagan edi [1]. Tibbiy matnlar aynan shu turga kiradi, chunki ularda xato talqin bemor salomatligiga bevosita ta’sir qiladi.

Amaliyotda eng ko‘p uchraydigan muammo – “soxta do‘stlar” deb ataluvchi birliklardir. Masalan, ingliz tilidagi “angina” termini ko‘pincha rus va o‘zbek tillaridagi “angina”, ya’ni tomoq yallig‘lanishi deb noto‘g‘ri tarjima qilinadi. Holbuki, ingliz tibbiy matnida bu so‘z yurak sohasidagi og‘riqni, ya’ni stenokardiyani bildiradi. Shunga o‘xshash holat “cabinet” (shkaf, xona emas), “preservative” (konservant) kabi so‘zlarda ham kuzatiladi. Bunday xato kichik ko‘rinsa-da, diagnoz va davolash tavsiyasining mazmunini butunlay o‘zgartirib yuboradi.

Ikkinchi muhim jihat – modallikni saqlash. Dori yo‘riqnomalarida “may cause dizziness” jumlasi uchrasa, uni “bosh aylanishiga sabab bo‘ladi” deb berish noto‘g‘ri, chunki asl matnda ehtimollik ifodalangan. To‘g‘ri variant – “bosh aylanishiga sabab bo‘lishi mumkin”. Aksincha, “must not be used during pregnancy” jumlasini “homiladorlikda tavsiya etilmaydi” deb yumshatish ham aniqlikni buzadi: bu yerda qat’iy taqiq bor va tarjima “homiladorlik davrida qo‘llash mumkin emas” shaklida bo‘lishi lozim. Ko‘rinib turibdiki, modal fe’l va yordamchi birliklarni kuchaytirish ham, susaytirish ham bir xil darajada xavfli.

Uchinchi masala neytrallik bilan bevosita bog‘liq. Zamonaviy tibbiy diskursda “shaxsni birinchi o‘ringa qo‘yish” (person-first language) tamoyili keng tarqalgan. Masalan, “diabetic” o‘rniga “person with diabetes”, “committed suicide” o‘rniga “died by suicide” iboralari qo‘llanmoqda. O‘zbek tiliga tarjimada ham “diabetik”, “ruhiy kasal” kabi yorliqlardan ko‘ra “qandli diabet bilan yashovchi shaxs”,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

“ruhiy salomatlik muammosi bo‘lgan inson” kabi ifodalarni tanlash maqsadga muvofiq. “O‘z joniga qasd qilgan” iborasidagi “qasd” so‘zi jinoiy ma’noga ishora qilgani sababli, bemorlar va ularning yaqinlariga mo‘ljallangan matnlarda “suitsid natijasida vafot etgan” shakli neytralroq qabul qilinadi.

To‘rtinchi guruh xatolar raqamli va o‘lchov ma’lumotlari bilan bog‘liq. “Twice daily” birikmasini “12 soatda bir marta” deb berish har doim ham to‘g‘ri emas, chunki ayrim preparatlar ertalab va kechqurun, ya’ni teng bo‘lmagan oraliqda qabul qilinadi. Shuningdek, “mcg” (mikrogramm) va “mg” (milligramm) qisqartmalarini chalkashtirish dozani ming barobar o‘zgartiradi. Kasr sonlarda nuqta va vergulning turli tillarda turlicha ishlatilishi ham e’tibor talab qiladi: ingliz tilidagi “0.5 mg” o‘zbek matnida “0,5 mg” tarzida yozilishi kerak.

Bemor bilan muloqotga mo‘ljallangan matnlarda aniqlik va tushunarlilik o‘rtasida muvozanat topish ham oson emas. V. Montalt va M. Gonsales Davies ta’kidlaganidek, tibbiy tarjima avvalo kommunikativ faoliyat bo‘lib, matnning kim uchun yozilganini hisobga olmaslik uning samaradorligini pasaytiradi [3]. Masalan, “myocardial infarction” termini shifokorlar uchun “miokard infarkti” sifatida qoldirilishi mumkin, ammo bemorlar uchun varaqada unga “yurak mushagining bir qismi qon bilan ta’minlanmay qolishi” degan izoh qo‘shish foydali. Bu holatda izoh axborotni o‘zgartirmaydi, balki uni ochib beradi, shuning uchun neytrallik tamoyiliga zid emas.

Alohida e’tibor xabardor qilingan rozilik shakllari (informed consent) tarjimasiga qaratilishi lozim. Bunday hujjatlarda “risk”, “side effect”, “adverse event” kabi terminlar o‘zaro farqlanadi: “side effect” – kutilgan nojo‘ya ta’sir, “adverse event” esa davolash bilan bog‘liqligi hali isbotlanmagan istalmagan hodisa. Ularni bir xil “nojo‘ya ta’sir” deb tarjima qilish bemorni chalg‘itadi va klinik tadqiqot natijalarini noto‘g‘ri talqin qilishga olib keladi. Bundan tashqari, tarjimon matnni “ishonarliroq” qilish maqsadida ijobiy natijalarni bo‘rttirib, xavflarni esa yumshatib yubormasligi kerak. E. Nida ta’kidlagan dinamik ekvivalentlik ham o‘quvchida asl matn o‘quvchisidagi kabi taassurot uyg‘otishni ko‘zda tutadi, ortiqcha ishontirishni emas [2]. Shu ma’noda neytrallik tarjimonning kasbiy odobi bilan ham bevosita bog‘liq.

O‘tkazilgan kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, tibbiy tarjimadagi xatolarning aksariyati tarjimonning til bilimi yetishmasligidan emas, balki soha terminologiyasi va matn funksiyasini yetarli darajada hisobga olmaslikdan kelib chiqadi. Shu bois tarjima jarayonida ixtisoslashgan lug‘atlar va xalqaro tasniflardan (masalan, XKT-10, XKT-11) foydalanish, tayyor tarjimani soha mutaxassisi bilan birgalikda tekshirish hamda terminlar bo‘yicha yagona glossariy yuritish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, sog‘liqni saqlash matnlari tarjimasida neytrallik va aniqlik bir-birini to‘ldiruvchi tamoyillardir. Aniqlik axborotning to‘g‘riligini, neytrallik esa uning xolis va hurmat bilan yetkazilishini ta’minlaydi. Ushbu tamoyillarga amal qilish tarjima sifatini oshiribgina qolmay, bemor xavfsizligi va tibbiy xizmatlarga bo‘lgan ishonchni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988. – 292 p.
2. Nida E. Toward a Science of Translating. – Leiden: Brill, 1964. – 331 p.
3. Montalt V., González Davies M. Medical Translation Step by Step. – Manchester: St. Jerome Publishing, 2007. – 297 p.
4. Fischbach H. (ed.) Translation and Medicine. – Amsterdam: John Benjamins, 1998. – 197 p.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
6. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – T.: Fan, 2005. – 352 b.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.